

HUSZÁR ÁGNES

BEVEZETÉS A GENDERNYELVÉSZETBE

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 98.

HUSZÁR ÁGNES

BEVEZETÉS A GENDERNYELVÉSZETBE

Miben különbözik és miben egyezik
a férfiak és a nők nyelvhasználata és kommunikációja?

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2009

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 98.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Lektor:

KEGYESNÉ SZEKERES ERIKA

ISSN 1419-6603
ISBN 978 963 9902 29 9

© Huszár Ágnes, 2009
© TINTA Könyvkiadó, 2009

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Mandl Orsolya
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó.....	9
1. fejezet. A férfiak és a nők kommunikációs különbségeivel kapcsolatos vélekedések.....	11
1.1. Mitikus gondolkodás a férfiről és a nőről.....	11
1.2. Filozófiai gondolatok a férfiről és a nőről.....	12
1.3. A férfi- és női nyelv mítosza.....	13
1.4. A tudományos gondolkodás kezdetei a női-férfi nyelvhasználatról.....	15
1.5. A női és férfi nyelvhasználatról foglalkozó gendernyelvészet önálló kutatási területként való kialakulása.....	16
1.6. A gendernyelvészet intézményesülése.....	17
2. fejezet. Élettani különbségek a férfiak és a nők között és összefüggésük a nyelvhasználattal.....	20
2.1. A biológiai és a társadalmi nem.....	20
2.1.1. A biológiai nem.....	20
2.1.1.1. A biológiai nem hatása az agyra.....	21
2.1.2. A társadalmi nem.....	22
2.2. A nők és a férfiak közötti különbségek.....	23
2.2.1. Az észlelésben megmutatkozó különbségek.....	23
2.2.2. Különbségek a – nyelvhasználattal közvetlenül nem összefüggő – viselkedésben.....	23
2.2.3. A nyelvi képességekben megmutatkozó különbségek.....	24
2.2.4. A különbségek kialakulása.....	25
3. fejezet. A hangzó beszéd eltérései férfi és női beszélőknél.....	27
3.1. A beszédet meghatározó biológiai adottságok.....	27
3.2. A beszéd hangzásában megragadható különbségek.....	28
3.3. A szociális tanulás kínálta módosítási lehetőségek.....	29
3.4. A beszédhangok rendszerében megmutatkozó nemi különbségek.....	30
3.5. A munkaerőpiac és a különbözőképpen hangzó női és férfi beszéd.....	31
4. fejezet. A nyelvtani nem hatása a társadalmi nyelvhasználatra.....	33
4.1. A nyelvtani nem és a természetes nem kifejeződése a nyelvekben.....	33
4.1.1. Szóképzési lehetőségek a természetes nem kifejezésére.....	35
4.1.2. A férfira és a nőre utaló morfémák rendszerbeli összefüggései.....	37

4.2. A férfiak és a nők sajátos morfémahasználata	37
4.2.1. A férfiakra és a nőkre utaló morféma.....	38
4.2.2. A férfiak és a nők morfémahasználatának eltérései.....	38
4.3. Létrehozható-e nemileg semleges szöveg?	39
5. fejezet. Modalitásbeli és szintaktikai eltérések, valamint lexikai különbségek a két nem beszédében	42
5.1. Modalitásbeli eltérések a férfi és a női nyelvhasználatban	42
5.1.1. Mellé- és alárendelő szintaktikai szerkezetek	42
5.1.2. Visszakérdezések, feltételes módú igék, bizonytalankodások	43
5.2. Lexikai eltérések a férfi és a női nyelvhasználatban	44
5.2.1. Nyelvi előírások, tabuk a két nem nyelvhasználatában	45
5.2.2. Az egyik nem által előnyben részesített szavak	46
5.3. A nők és a férfiak normakövetése	48
5.3.1. A nők mint az archaikus nyelvhasználat megőrzői	48
5.3.2. A nők mint nyelvhasználati újítók	49
5.3.3. A nők és a férfiak eltérő normakövetése	50
6. fejezet. A férfiak és a nők által együttesen és külön-külön használt szövegtípusok áttekintése	53
6.1. A szövegfajták nemi alapú elosztása	53
6.1.1. Kizárólagosság, tiltás és megengedés	53
6.1.2. Nemi alapú szövegválasztás	54
6.1.3. A humoros szövegek nemi megoszlása.....	56
6.1.3.1. A humor a munkahelyen	57
6.1.3.2. Nemileg különböző humor a nyilvánosság előtt	57
6.2. Stílusok és regiszterek	58
6.3. Hogyan szokunk rá, hogy férfiasan vagy nőiesen beszéljünk?.....	59
7. fejezet. A női és férfi, valamint a vegyes nemű csoportok társalgásának jellemző jegyei.....	61
7.1. Vegyes nemű csoportok	61
7.2. A női és a férfi csoportok beszélgetései	63
8. fejezet. Az udvariasság és a (nyelvi) agresszió a két nemnél	65
8.1. A homlokzat és a vele kapcsolatos tevékenységek: az udvariasság és a (nyelvi) agresszió	65
8.1.1. Társadalmanként eltérő udvariassági szokások	66
8.2. A társadalmi normákra való szoktatás gyermekkorban	67
8.2.1. A fiúk és a lányok eltérő szereprepertoárjának kialakítása a családban	68
8.2.2. Nemi szerepre való felkészülés a gyermekek és a serdülők közösségeiben.....	69
9. fejezet. A nő és a férfi testi megjelenése a nyilvános térben	73
9.1. A két nem megjelenése a nyilvános térben	73
9.1.1. A női és férfi ruházkodás jelszerűsége.....	74
9.1.2. A női és férfi test megjelenése	75

9.2. A testbeszéd nemi különbségei	76
9.3. Nem-verbális kommunikáció.....	76
9.3.1. Nemi különbségek a nem-verbális kommunikációban	77
9.3.1.1. Fejtartás, mimika.....	77
9.3.1.2. Gesztusok, testtartás, mozgás.....	79
9.4. Nemi különbségek a nem-verbális kommunikáció értelmezésében	80
10. fejezet. A foglalkozások kommunikációigényének felértékelődése és ahogy a két nem alkalmazkodik hozzá	83
10.1. A munkakörök kommunikációs igényének megváltozása	83
10.1.1. A kizárólag kommunikációra épülő munkakörök	84
10.1.2. A kommunikációs munkakörökhöz kapcsolódó követelmények	85
10.1.3. Nemi megkülönböztetés a kommunikációs munkahelyeken	86
10.2. Nemi különbségek a felsőoktatásban és a foglalkoztatás egyes szféráiban.....	86
10.3. Nemi különbségek a munkahelyi hierarchiában	88
10.4. A különbségtevés első lépése: a kapuőri helyzet.....	89
10.5. A nemek szerinti megoszlás a politika szférájában.....	90
10.5.1. A nemek aránya az érdekképviselői szervezetekben	91
11. fejezet. A nő és a férfi helye a különböző társadalmakban és ennek nyelvi lenyomata.....	93
11.1. A férfi és a nő: norma és eltérés	93
11.1.1. A férfi és a nő eltérő névhasználata a magyar nyelvű közösségben	94
11.1.2. A két nem eltérő megszólítási formái a magyar nyelvű közösségben	95
11.2. A nemek közti diszkriminatív különbségtevés: a szexizmus.....	95
11.2.1. A nyelvbe kódolt nyílt szexizmus	97
11.2.2. A nyelvhasználatban megjelenő rejtett szexizmus: a sztereotípiák.....	98
11.2.2.1. A férfiak és a nők eltérő megjelenítésében megmutatkozó szexizmus.....	99
11.2.3. Nyelvkritika	100
11.2.3.1. A nyelvi elemekre irányuló kritika.....	100
11.2.3.2. A nyelvhasználatra irányuló kritika	101
12. fejezet. A különbségek magyarázatára alkalmas elméleti keretek: biologisztikus és szocializációs magyarázatok	104
12.1. A társadalmi nemek elméleti keretei: biologisztikus és szocializációs magyarázatok	104
12.1.1. A különbségek adottak, velünk születtek	104
12.1.2. A különbségek létrejöttében a szociális tanulás játszik döntő szerepet	104
12.1.3. A nemhez kötött különbségek nem előre adottak, hanem magában a cselekvésben, az interakcióban jönnek létre	105
12.2. A két nem eltérő kommunikációjának modelljei.....	105
12.2.1. A deficithipotézis	105
12.2.2. A dominanciaelmélet.....	106

12.2.2.1. A nyelvhasználat illesztése a deficithipotézishez és a dominanciaelméletéhez	106
12.2.3. A differenciahipotézis	107
12.2.4. A (de)konstrukciós modellek	109
12.3. A kutatás további feladatai, perspektívái	109
Források	112
Válogatott bibliográfia	113

ELŐSZÓ

E könyv megírásának a gondolata azóta foglalkoztat, mióta megtapasztaltam azt a mély érdeklődést, amellyel egyetemista és doktorandusz hallgatóim fogadták a női és férfi kommunikáció különböző aspektusairól meghirdetett kurzusaimat. Kutatóként már a huszadik század nyolcvanas éveiben figyeltem a társadalmi nemhez kapcsolódó kommunikációs sajátosságokra. Akkoriban terápiás és pályaválasztási beszélgetéseket vizsgáltam a bennük megnyilvánuló beszédstratégiák szempontjából. Egyik változónak a résztvevők nemét választottam, s az eredmények igazolták ezt a döntést. Markáns különbségek mutatkoztak a férfiak és a nők beszédében, ezeket elemeztem is kandidátusi értekezésemben.

A másik fontos ösztönzést hasonló témákkal foglalkozó kutatótársaimtól kaptam. A férfi és a női nyelvhasználat különbségével foglalkozó magyar kutatók először Miskolcon találkoztak 2005-ben, a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének XV. konferenciáján. Ezt további találkozások és konferenciák követték, anyagukat magyar és német nyelvű tanulmánykötetek mutatják be az érdeklődő olvasóknak. Barát Erzsébet, Kegyesné Szekeres Erika, Sándor Klára és Simigné Fenyő Sarolta saját tanulmányaik mellett konferenciaszervezőként és szerkesztőként sokat tettek azért, hogy a gendernyelvészeti kérdésfeltevések Magyarországon is legitim kutatási feladattá és oktatható ismeretanyaggá váljanak. Számos értékes munka született e keretek között a női és férfi kommunikáció magyar nyelvű közösségekben megfigyelhető sajátosságairól.

E tudományterületnek a felsőoktatásba való bevezetéséhez elengedhetetlenül szükségesnek tűnt egy olyan, tankönyvként is alkalmazható bevezető és egyben áttekintő jellelű szakkönyv, amely magyar nyelven foglalja össze a gendernyelvészeti alapismereteket és a magyar nyelvű kutatások lényegét. Mikor erre a feladatra vállalkoztam, tudtam, hogy a legkíméletlenebb kritikának teszem ki magamat. Fiatal olvasóim elfogulatlan gondolkodása és éles esze minden bizonnyal számos gyenge pontot fog találni fejtegetéseimben. De ha ezzel hozzájárulok gondolkodásuk csiszolásához, kreativitásuk kibontakozásához, vállalom az áldozatot.

A könyv megírásához felbecsülhetetlen segítséget merítettem azokból a szakmai beszélgetésekből, amelyeket a Pécsi Tudományegyetemen működő Nyelvtudományi Doktori Iskola vezetőjével, Kassai Ilonával, az Alkalmazott Nyelvészeti Program vezetőjével, Szépe Györggyel, valamint a doktori iskola vonzáskörében dolgozó más nyelvész kollégákkal folytattam. Köszönöm nekik, hogy alkalmat adtak arra, hogy a program keretein belül gendernyelvészeti kurzusokat tartsak. Hálás vagyok Alberti Gábornak és Szűcs Tibornak, hogy kipróbálhattam az anyagot a PTE Magyar Nyelvtudományi Tan-

székének nappali képzésében is. Ezeken a kurzusokon, hallgatóim inspirációja alapján alakult ki a könyv törzsanyaga.

Köszönöm könyvem lektorának, Kegyesné Szekeres Erikának figyelmes és áldozatos munkáját. Az ő értékes tanácsai hozzájárultak ahhoz, hogy a kézirat szerkezetében, koncepciójában színvonalasabbá, szövegében pedig érthetőbbé és olvasmányosabbá váljak.

Külön köszönet illeti a Tinta Könyvkiadó igazgatóját, Kiss Gábort és munkatársait a kézirat szeretetteljes gondozásáért.

Budapest, 2009. július 1.

Huszár Ágnes